

Косик В.**ПІДСОВЕТЬСЬКА УКРАЇНА МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ****(З нагоди 75-річчя Голодомору)***

Щоби зрозуміти певні події, які відбулися в Україні під російсько-советською окупацією в 30-тих роках та щоби збагнути суть і значення тих подій, треба розглядати їх в контексті усіх подій від упадку української незалежності аж до Другої світової війни, бо всі вони із собою щільно пов'язані і творять одну нерозривну цілість. Що більше, всі ці події разом, чи навіть окремо, не можна розглядати без узгляднення політичних відносин між Україною і Росією, тобто без узгляднення факту окупації України Росією та плянів окупанта по відношенні до приборкання і, говорім відверто, колонізації України.

Коли аналізувати якусь одну подію окремо, ізолювавши її повністю від інших і факту окупації України, автоматично прийдеться до фальшивих висновків і фальшивого насвітлення даної події. Тоді, наприклад, розкулачення, як це так спритно доводять большевики, стається тільки боротьбою кляс, боротьбою бідних проти багатих. У дійсності, воно так не було. Жодні події в Україні між двома Світовими війнами не мали чисто соціального підложжя, ні соціального характеру, і в інших політичних обставинах вони не мусіли б статися.

Від 1920 року Україна (без західних земель) опинилася під російсько-більшовицькою окупацією. Під час реалізації окупації були використані деякі українські кола, щоб викликати враження, що Україна стала советською, а Росія лише їй допомагала звільнитися від буржуазної влади Директорії, тобто українського національного уряду ("допомога старшого брата").

Дійсна причина окупації України советською Росією виходила поза рамки реалізації "світової пролетарської революції". Російський комуністичний уряд був настільки реальний, що знав, що без України з її багатствами, він не втримається. Вже у жовтні 1920 року Сталін висловив у "Правді" загальну думку керівників у Москві, що "*Центральна Росія*", це вогнище "*світової революції*", не зможе довго втриматися без допомоги "*окраїнних територій, багатих на сировину, пальне, сільсько-господарські продукти*".¹

У 1922 р., публікуючи загальну документацію про тодішний голод в Україні, Іван Герасимович писав: "*Та скоро тільки російська Червона армія встигла зайняти цілу Україну, зараз, як шило з мішка, вилізла властива причина цієї большевицької інвазії, Вже приблизно в половині лютого 1920 року на*

* Текст подається в орфографії автора.

засіданні московського виконавчого Комітету вказав Ленін на конечну потребу забрати з України якнайбільше харчових запасів для центра. Рівночасно російські большевицькі газети зачали трубити в один голос: "Там на Україні несчисленні запаси хліба... Весь хліб належить центру!..."²

"Большевики реквірують коней, худобу, сало, яйця, кури, свині, вівці, убрання, сукна, полотно, сорочки, простині (простирала) і т.п....

"Як подають „Моск. Изв.“, до 1. жовтня 1920 року зібрана в деяких українських губерніях хлібна розкладка представляється так: На Поділля зібрано 6 мільонів пудів, у Херсонщині 7 мільонів, у Київщині 3 мільони, в Полтавщині 4 мільони. Крім того вивожено з України денно "тільки" по 10, вагонів цукру, так що за вищезгаданий час перевезено в Московщину „лише" 4 і пів мільонів пудів українського цукру.

В той спосіб грабіж України йшов далі. Всеж таки, з огляду на „внутрішній фронт" та на „банди", можна було в 1920 році зібрати з України тільки 19.69% назначених розкладок..."³

Україна чинила опір

Комуністичний історик М. Попов писав, що після упадку Директорії, тобто українського національного уряду, заіснував певний "національний відрив" комуністичної партії й советського апарату від українського селянства⁴ і тому советська влада попала у прямий конфлікт з українськими селянськими масами. А що сільське населення становило понад 80% усього населення України, то можна твердити, що був це конфлікт з українським народом. Почалися селянські повстання, яких не знала Росія. За советськими даними на початку НЕП-у діяло в Україні не менше 40 тисяч організованих повстанців. В роках 1920-1921 Червона армія відібрала у повстанців 43 гармати, 1812 кулеметів, 31 788 рушниць⁵.

Інші джерела подають, що у 1920 р. на Київщині було 168 протибольшевицьких повстань, а на Полтавщині – 267⁶. Під словом "повстання" треба розуміти звичайні револьти селян і, очевидно, акції більших повстанських груп. У дійсності тоді майже кожне українське село ставилося неприхильно до нової влади, до чужого – російського – комуністичного устрою та насильницьких реквізицій. Знову ж деякі повстанські групи в певних околицях України діяли приблизно до 1925 року. Але бунти і місцеві повстання появлялися подекуди аж до Голодомору.

Большевицька Росія застосувала жорстоку політику проти українського населення не тільки з метою його приборкати, але також щоб забирати його майно, головню зерно. Беля Кун, один із большевицьких ватажків, що командував спеціальними військами в Україні, описав як виглядали реквізиції

українського хліба у 1921 році: *"Я ніколи не переговорював зі збунтованими, – говорив він. – Приїхавши до району, який – замість погодитися на реквізицію - брався за зброю, я наказував оточити села скорострілами. А потім ми запалювали хати і хто не хотів згоріти, той ставав прицілом для наших куль".*⁷

Очевидно, українське населення боронилося, як могло. Але в 1921 році, в наслідок посухи в південних областях України і безжалісних реквізицій, розпочався голод, який тривав до 1923 р. Москва голод не приховувала, але за численними свідченнями чужинців, вона сконцентрувала свою допомогу головно для районів поза Україною, де також панував голод, а в Україні більше як один мільйон людей померло страшною голодовою смертю.

Цей голод, як теж і інші репресивні заходи окупаційної влади, не змогли повністю зламати спротиву українців. Селяни відмовлялися віддавати свою землю і йти в колгоспи, тут і там вибухав спротив. Творилися таємні гуртки однодумців. Це питання тут не розвиваємо, хоч є очевидним, що у 1920-их роках советській Росії ще не вдалося перетворити українців у "покірне стадо", без охоти організуватися, боротися, чинити спротив, як це дехто твердить, мовляв, антисоветські організації творили з провокативними цілями советські репресивні "органи", щоб виявити "антисоветські елементи", хоч і ця тактика цих "органів" могла подекуди існувати.

Українізація в якійсь мірі спричинилася до оживлення національного духа, українського відродження, зокрема в роках 1926-1928. У Києві почала звучати на вулицях українська мова, що дуже вражало росіян, які протестували, що до них говорять по-українськи і не хочуть говорити російською.

Навіть деякі члени КП(б)У, *"часто крутими шляхами, доходили до того, щоб стати захисниками української незалежності від московського центру"*⁸. Згадати б хоча відомі писання М. Хвильового із закликом відвернутися від Москви і стати лицем до Європи, бо *"Європа – це досвід багатьох віків... Це – Європа грандіозної цивілізації... без якої не обійдуться перші фаланги азійського ренесансу..."*⁹ А у памфлеті "Думки проти течії" він сміливо висловився про офіційну Україну ось так: *"Це – клясична країна рабської психології... Без російського диригента наш культурник не мислить себе... Він ніяк не може втямити, що нація тільки тоді зможе культурно виявити себе, коли найде їй одній властивий шлях розвитку..."*¹⁰

Економіст М. Волобуєв і його прихильники прийшли до висновку, що оскільки українська економіка, як і в минулому, зазнає експлуатації, Україна не має ніякого інтересу залишитися членом советської федерації.¹¹

Про національний спосіб думання численних людей свідчать інші советські документи. Г. Петровський, член ЦК КП(б)У, член харківського уряду,

заступник голови ЦВК ССРСР, голова ВУЦВК, голова Всеукр. ЦК незаможних селян, на зборах Центрального Комітету незаможних у липні 1928 року, заявив:

"Нещодавно, товариші, я одержав кілька анонімних листів від "цирих українців", що нещадно лають мене, товаришів Чубаря, Катановича та інших за недостатки і злидні пролетаріату й селянства, В цих листах вони вимагають відокремити Україну від Москви, організувати "самостійну Україну" з буржуазною формою управління. Листи підписано «гречкосій». Як бачите, думка цього «гречкосія» збігається з думкою англійської імперіялістичної буржуазії, що вимагає також встановити «самостійну Україну». Може, як і шахтинські шкідники, ще не один «гречкосій» робить руйнівну справу на користь англійських, польських та інших імперіялістів, щоб зруйнувати ССРСР та Україну" ("Комуніст" ч. 164)¹².

Інші пресові повідомлення говорять про активізацію в Україні діяльності партизанських груп. Весною 1928 року, наприклад, в окрузі Проскурова, війська Червоної армії звели бої з повстанським відділом Доброгорського, під час яких згинув сам Доброгорський. Большевики взяли в полон 23-ох повстанців. Відділ Доброгорського існував з 1921 р. В окрузі Тульчина, міліція звела бій з відділом партизан, яким командували Рябокінь і Барановський. В тій же окрузі відбулися бої і проти другого повстанського відділу, з якого 7 людей попало в полон. В районі Бердичева, як повідомляла советська влада, оперували в цей час два відділи повстанців: Васильченка в силі 30 осіб і Куліша, в числі 5-ох партизан. Партизанські відділи оперували також в округах Катеринослава і Білої Церкви.¹³

Вплив міжнародних обставин

Попередні інформації відносяться до **внутрішньої** ситуації в російсько-советській імперії. Але у гру входять з не меншою силою елементи **зовнішньої, міжнародної ситуації**, які будуть мати чи не децидуючий вплив на внутрішні події.

В 1922-1927 роках економіка ССРСР майже в цілому залежала від закордону. Москва змушена була імпортувати машини, верстати, обладнання та різноманітне промислове устаткування, хімічну продукцію, текстиль, що поступали з Німеччини, зі Сполучених Штатів, з Великобританії, Швеції, Франції, Чехословаччини. У 1925-1926 роках цей імпорт становив близько 74% всього імпорту (в тому близько 21% машин та промислового устаткування)¹⁴. Крім того, ССРСР користав із іноземних капіталів. Але у квітні-травні 1927 року у відносинах між Радянською Росією й Великобританією виникла глибока криза, що призвела до розриву дипломатичних, торговельних і фінансових взаємин між Лондоном і Москвою (27.5.1927 р.).

Москва інтерпретувала цю кризу як доказ того, що капіталістичні країни хочуть економічно й фінансово задушити "країну Советів", що вони готують інтервенцію з метою відокремлення України і ще кількох периферійних країн імперії, щоб таким чином ослабити "соціалістичну державу"¹⁵.

У серпні 1927 року Центральний комітет ВКП(б) заявив, що: *"Готуючи війну проти ССРСР і проти робітничого класу своєї країни, англійський консервативний уряд веде повсюдну дипломатичну боротьбу проти ССРСР, організує кредитно-економічну блокаду ССРСР, змови і терористичні акти на території Союзу, підтримує контрреволюційні угруповання на Кавказі, особливо в Грузії і на Україні..."*¹⁶

Москва особливо боялася втратити Україну, частка якої в економіці імперії була величезною: понад 80% видобування вугілля, понад 68% залізної руди, 77% чавуну, 82% цукру, 28% зернових і т.д.¹⁷ Україна було **основною** індустріально-економічною базою імперії.

Жоден план розвитку Росії чи взагалі імперії не міг мати успіху без України. Отож Москва не могла дозволити Україні відділитися чи бути відділеною внаслідок зовнішньої інтервенції, принаймні до часу, коли вона зможе розвинути економічно інші райони імперії.

Саме тому необхідно було "умиротворити" Україну, перебити їй хребет, щоб таким чином віддалити момент її можливого відокремлення, і, настільки можливо, скористатися з її багатства для створення другої економічної бази, подібної як в Україні, але віддаленої від кордонів імперії. В основному, отже, головною метою передбаченого плану було зменшення економічної залежності ССРСР від зовнішнього світу, а також збільшення економічної й військової потужності Росії.

У грудні 1927 року **Російська комуністична партія більшовиків, яка два роки раніше переіменувала себе на ВКП(б)** з метою мати вигляд інтернаціональної партії, під час свого XV з'їзду прийняла **перший п'ятирічний план** розвитку промисловості і сільського господарства. Після з'їзду Політбюро випрацювало директиви, які говорили:

*"Найбільше скорі темпи розвитку потрібно надати тим галузям тяжкої індустрії, які підносять в найкоротший термін економічну потужність і обороноздатність ССРСР, служать гарантією можливості розвитку в разі економічної блокади, зменшують залежність від капіталістичного світа і сприяють перетворенню сільського господарства на базі більше високої техніки і колективізації господарства".*¹⁸

Паралельно Москва вирішила побудувати **другу економічну базу**, розташовану далеко від кордону, в Уральсько-Кузнецькому басейні.

Для реалізації цього широкого пляну необхідно було диспонувати великими фінансовими засобами і значною робочою силою. Російсько-більшовицька

влада знайшла розв'язку: одержати численну й дешеву робочу силу шляхом політичних репресій, тобто через збільшення кількості в'язнів ГУЛАГу і депортованих осіб.

Тому впарі з реалізацією п'ятирічного пляну прогресивно зростає і число в'язнів у концтаборах: за підрахунками, зробленими в 1970-1980-их роках, це число було – 200.000 у 1927 році, 2.500.000 у 1930 році, 4.500.000 у 1933 році. Сьогодні для років 1930 і 1933 подають дещо менші цифри. Крім того, багато мільйонів людей з України виселено до віддалених районів Півночі й на Сибір.

Звичайно, цей п'ятилітний плян стосувався всього Союзу. Колективізація спричинила майже скрізь дезорганізацію сільського господарства, у деяких регіонах почався голод, зокрема на півдні Білорусії, в Україні, на Волзі, на Північному Кавказі й в Казахстані. Та в Україні голод мав окремі особливості через згадані попередньо політичні причини.

З 1927 року головною небезпекою в Україні було оголошено *"націоналістичний ухил"*. Москва вирішила посилити свою присутність у цій країні за допомогою апарату Компартії. Тиск чинився у двох напрямках: на інтелігенцію і на селянство (81,5% населення). Необхідно було обезголовити й тероризувати національну інтелігенцію та роздавити селянство, яке вважалося *"соціальною базою українського націоналізму"*.

У половині 1928 року Г. Петровський, підкреслював: *"Англії большевики набридли, вона не змогла їх ні взяти товарообміном, ні знесилити тяганиною. Доводиться ламати большевиків силою. Слабий пункт Росії, на думку Англії, це Україна. Вона хоче самостійності. Ось на цей нункт і натирає тепер уся контрреволюція."* ("Комуніст", ч. 164 з 17. VII.1928).¹⁹

У 1929 році багатьох представників інтелігенції, в тому числі членів Академії Наук, було заарештовано зі звинуваченням у злочинних зв'язках із закордоном і намаганнях відділити Україну від ССРСР. Всі вони були засуджені у 1930 році під час відомого процесу над СВУ. Було ліквідовано Українську автокефальну православну церкву. Колективізацію перетворено у знаряддя політичної боротьби: соціальні заходи зробили можливим політичне винищення частини сільського населення.

Колективізаційна кампанія перетворилася у неймовірний терор починаючи з 1930 року через акцію *"розкулачення"*, *"ліквідація куркульства як класу"*.

Боротьба проти українського села

1929 рік відзначається в Україні ще і тим, що тоді російсько-советська окупаційна влада розпочала загальний наступ на українське село. Посилено процес колективізації приватних господарств. На Московщині колективізація

відбувалася без великих труднощів, так що вже на початку 1930 року деякі околиці були на 80-90% колективізовані. В Україні колективізація йшла дуже поволі і, що найголовніше, відбувалася серед страшного терору.

Вже від 1928 року колективізація відбувалася впарі з конфіскацією майна середніх і багатших селян, яких по-російськи називали "кулаками", а по-українськи "куркулями". Розкулачення, очевидно, відбувалося по всій території Советського Союзу, але в дійсності воно було куди більше жорстоким поза етнографічною територією самої Росії (Московщини), зокрема в Україні.

Для акції розкулачення російсько-більшевицький уряд післав на територію України загони т.зв. 25-тисячників. Були це групи відданих владі людей, переважно росіян з Тули, Ленінграда, Москви, Горького та інших міст Росії, до яких в Україні долучилися в деяких околицях також і українські члени комуністичної партії. Ці 25-тисячники були головним інструментом Москви в розкулаченні і колективізації України. Вони завели страшний терор, конфіскували майно заможніших і багатих селян, а їхні родини часто розстрілювали на місці, або вивозили в Московщину чи на Сибір.

Для прикладу, згідно з принципом, що історія не може бути бездушною і мусить висвітлювати теж і людський бік трагічних подій, наведемо оповідання одного свідка про розкулачення села Нова Павлівка, Нікопільського району, Дніпропетровської області:

У 1928 році розкулачено 13 господарств. Під час розкулачення 4 родини десь втекли, а 9 родин вивезено. У них все забрали. На початку 1929 року розкулачили 28 господарств. Більшість родин втекла, але 7 родин – разом 22 особи – вивезено вліті 1930 року. *"Ранком 28 червня 1930 року нас відправили з Нікополя на станцію Павлопілля. Аж до посадки до вагонів, чоловіків тримали весь час окремо від сімей. Коли почали садовити до вагонів, разом з чоловіками, ...виявилось, що багато з жінок покидали своїх дітей. На гіркі докори батьків, жінки з сльозами, під загальний плач та крики конвою ППУ, кричали: "Я їм рідна мати. Я не повезу їх з собою туди, куди нас вивозять на певну смерть". Людська мова занадто бідна, щоб передати весь жах трагедії цих нещасних батьків та матерів, що мусіли самі, - з почуття материнської, любови та материнської відповідальності, - пустити в світ своїх власних, малих дітей... До цього їх змусили вістки з півночі від першої партії розкулачених. Дехто з них втік і розказував, а інші прислали листи і писали, що майже всі діти вимерли дорогою та вже на місці, викинуті з вагону у сніг, щоб ще йти сотні кілометрів у ліси і там самим собі будувати житлові бараки..."*²⁰

Центральна влада в Москві знала про ці події. Коли ж вони набрали особливо жорстоких форм, російсько-советський уряд пробував скинути вину на місцеві органи влади і партії, як це бачимо зі статті Сталіна "Головокру-

женіе от успехов", поміщеній в "Правді" 2 березня 1930 року. Після статті, гадаючи, що московська влада буде дійсно дотримуватися принципу добровільного вступу в колгоспи, дуже багато селян, яких силою загнано до них, почали масово покидати колгоспи.

Тому місяць пізніше Сталін знову помістив статтю-інтерв'ю в "Правді" під заголовком "Відповідь товаришам колгоспникам", де робить відворот і перестерігає селян від втечі з колгоспів. Дещо пізніше, в "Історії всесоюзної комуністичної партії (большевиків)", одобрений ЦК ВКП(б) в 1938 році, писалося: *"Виявилось, що було порушено принцип добровільності в колгоспному будівництві. В ряді районів добровільність замінено примусом вступлення в колгосп під загрозою "розкулачення", позбавлення виборчих прав і т.д."*²¹

Це і є офіційне потвердження того, в який спосіб переводилася колективізація. Вона коштувала Україну дуже дорого. Під час розкулачення і колективізації від 1929 по 1932 рік вивезено дуже багато сімей. Советське джерело подає, що *"з Півдня Росії" (?) депортовано на північ і на схід Союзу 240.757 родин, тобто приблизно 1,2 мільйонів осіб.*²² Українські джерела подають, що з України вивезено від 1,5 до 2 мільйонів українців на Сибір і на північ Росії, а 300 до 500 тисяч розстріляно на місці як "кулаків".²³

Метою цілої операції була, очевидно, колективізація українського села, але ж сама колективізація мала також свою більше чи менше приховану ціль. Її знаменито висловила газета "Пролетарська Правда" з 22-го січня 1930 р., коли писала, що колективізацією советська влада хоче *"знищити цю соціально базу українського націоналізму, якою є селянська приватна власність"*.

Існують свідчення про те, що українське село боронилося. То тут то там вибухали повстання. Про них ми маємо мало інформацій, але відомо, що в 1929-1930-му роках, в районі Біла Церква, коло Києва, повстанці під командою отамана Шпака нападали на війська ІПУ і на представників советської влади. У вересні 1930 року вибухло повстання в околицях Вінниці, а в червні 1931-го року в кількох районах Кам'янець-Подільщини. Неспокої були і в інших місцевостях на Херсонщині, Волині, Дніпропетровщині та Чернігівщині. На Чернігівщині заворушення здушили спеціальні війська "Пролетарської Московської Дивізії", з Москви. Про ці події відомості розпорошені, деякі з них потрібно перевірити.

Пізніше Москва призналася до труднощів, які вона мала під час колективізації. У "Історії всесоюзної комуністичної партії (большевиків)" написано: *"У наслідок помилок, зробленими партійними організаціями, та прямих провокаційних дій клясового ворога, в другій половині лютого 1930 року на тлі загальних безсумнівних успіхів колективізації, в цілому ряді районів появилися небезпечні прояви незадоволення селянства. Подекуди кулакам і їх агентам вдалося навіть підбурити селян на прями протисовєтські виступи"*.²⁴

Організація голоду

Врешті був запущений механізм Голодомору. Цей механізм складався з трьох чинників: 1) завищені пляни доставок, складені Москвою у 1931-1933 роках, 2) насильна реквізиція хліба і всіх продуктів, що почалася з осені 1931 року й тривала до кінця 1932 року, 3) заходи, спрямовані на ізоляцію українського населення за допомогою військ, з одного боку, ізоляція сіл від міст і вокзалів, а з другого - України від інших республік і зовнішнього світу.

Починаючи від квітня 1932 року люди почали вмирати сотнями тисяч, вмирили жахливою смертю, яка часто поєднувалася з божевільям і канібалізмом. Про випадки канібалізму згадують іноземні журналісти й дипломати. Але російсько-советська влада вперто заперечувала існування голоду.

У 1931 році урожай не був поганий. Але в українських селян відразу зачали відбирати хліб. Осінню і зимою із 1931 на 1932 рік окупаційна влада розгорнула широку акцію за виконання пляну хлібозаготівлі для держави і т.зв. "буксирні" та інші бригади розсипалися по українських селах шукати і забирати зерно, буряки і т.п. Газета "Комуніст" ч. 307 з 8 грудня 1931 року писала, що влада вислала на села понад 60 "буксирних" бригад, до яких входило 3.000 осіб, щоб вони "помагали" виконати плян хлібозаготівлі, тобто здирати з українського селянина збіжжя та інші продукти. Газета нарікала, що до цього часу заготовлено тільки 75% хліба для держави.²⁵

Створено безвихідну ситуацію на українських селах: розкулачення заможних, опісля середняків та навіть бідних селян при допомозі терору, примусове включення селян до колгоспів, страх перед вивезенням, ліквідація всього приватного майна селянина, погана господарка в колгоспах, реквізиції хліба, буряків, картоплі та інших продуктів, винищення скоту через брак харчів (вбивали корів, овечок і навіть коней і т.д., бо був брак м'яса) і врешті знову ж грабунок зерна для держави, це все разом довело до того, що вже взимі 1932 р. селяни не мали що їсти, і відчували, що прийде велике лихо. Багато з них пробувало втікати закордон, головно ті, які жили недалеко кордону.

Яка була їхня доля можемо довідатися з тодішних газетних повідомлень. Для прикладу, візьмемо повідомлення румунської преси:

"Майже кожного дня Дністер є тереном тяжких кривавих трагедій, в яких гинуть десятки тисяч людей, убитих советськими пограничниками, - писала румунська газета "Діміняца" з 8 лютого 1932 року. - Дністер став кладовищем для тих нещасних, які намагаються втекти до нас. Ось один з випадків убивства на Дністрі. Минулої ночі большевицька стежа спіткала біля села Серпень проти Бендер громаду втікачів в той момент, як вони зійшли на лід. Між втікачами була і одна жінка з дитиною на руках. Пограничники відкрили вогонь з рушниць та стали кидати у втікачів ручні

гранати... Жінку забито на місці. Інші втікачі, між якими був один хлопець десяти років, втікли під градом куль на наш берег, де їх прийняли наші пограничники. Труп жінки завжди знаходиться на льоду; наші пограничники не можуть його взяти, бо він знаходиться на советській половині Дністра, а советські пограничники його не забирають. Ворони клюють уже труп нещасної жінки." ²⁶

У другій половині лютого 1932 року румунська преса постійно повідомляла, що на румунський бік втікало з України дуже багато дітей. "Кожний день в районі Резини, - писала одна з них 25 лютого, - переходять через Дністер десятки біженців з України. Недавно перебігли Дністер дві дівчини, одна 12, друга 14 років. Вони розповідають, що большевики недавно забили їх батька, який був священником в селі, а матір заслали на Сибір". ²⁷

"Дімініяца" з 28 лютого писала: "В ніч з 25-го на 26-го лютого відбулася нова кривава драма на советському березі напроти Бендер. Советські пограничники перехопили велику групу втікачів - може яких сто людей, оточили їх, і всіх винищили вогнем з рушниць та гранатами. Стріли і крики нещасних людей підняли на ноги все населення Бендер. Було чути голоси дітей, жінок та мужчин, яких розстрілювали советські пограничники". ²⁸

На румунський бік втікали також українські солдати прикордонних відділів та з кінних полків першої кавалерійської дивізії. Ці втечі були б мабуть куди численніші, як би втікачі були певні, що їх румуни не віддадуть назад. Бо були випадки, що румунсько-советська комісія віддавала втікачів назад. Румуни оправдувалися звичайно тим, що бояться великого напливу большевицьких агентів, тому тих, які їм виглядають підозрілі, віддають назад.

Численні втечі в лютому, березні і квітні 1932 року, також і через річку Збруч, свідчать про дуже важке положення українського селянства. Люди зачали голодувати, а влада не переривала заготівлі хліба для держави і різні "бригади" продовжували ходити по селах та вишукували рештки зерна в селян. Весною голод уже панував всюди, а з початком літа люди почали масово вмирати з голоду.

Жнива наприкінці літа 1932 року були по всій Україні доволі добрі, хіба може за винятком двох чи трьох регіонів на півдні. Всеж таки, вони були гірші, як в попередніх роках, бо репресії окупаційної влади проти селян, розкулачення, вивезення численних селянських родин і колективізація привели сільське господарство України на край руїни. Але советська влада запевняла, що врожай був навіть дуже добрий, а Сталін на початку 1933 року твердив, що врожай був кращий ніж у 1931 році.

Урядові джерела подають, що в Україні зібрано 807 мільйонів пудів зерна під час жнив у 1932 році. Та ця цифра є мабуть занадто висока, бо комуністи хотіли виказати, що після реквізиції зерна та відкладення зерна на

засів, населенню залишилося досить збіжжя, щоб жити. Коли ж ні, то тоді цифри про скількість забраного у селян збіжжя є фальшиві. За советськими джерелами, в Україні держава отримала 255 мільйонів пудів зерна, а крім цього вона зарезервувала ще 145 мільйонів пудів для засівів. Виходило б, що для прохарчування українського населення залишено 407 мільйонів пудів хліба. Ясно, що стільки зерна напевно вистачило б, щоб прохарчувати 32 мільйони мешканців України, а в тому понад 24 мільйони селян.

Однак, хоча на українських селах вже лежали трупи померших селян, російська окупаційна влада не припиняла шукати і переводити реквізиції зерна. Що більше, щоб заборонити голодуючим селянам збирати на полях, які стали колгоспною власністю, доспілі колоски збіжжя, чи інші продукти, та щоб зберегти для себе весь врожай, Москва оголосила 7 серпня 1932 року закон про т.зв. "охорону соціалістичної власності". На підставі цього закону окупаційна влада суворо карала всіх, хто, рятуючися від голодової смерті, зважився взяти щось на полі, нехай навіть тільки пару колосків. Часто за цих пару колосків застосовували найвищу кару.

Частина зібраного в Україні збіжжя було вивезено до Росії, частину залишено в Україні й поставлено під охорону війська, решту експортовано закордон.

За офіційними даними, Москва експортувала зернові у таких кількостях: 3 млн. т. У 1931 році, 1,7 млн. т. У 1932 році й стільки само у 1933 році. Хліб продавався за ціною 2 копійки за кілограм. У 1933 році харчові продукти становили 20% експорту СРСР. Тоді Москва експортувала: 31.500 т. борошна, 7.900 т. М'яса, 37.200 т. масла, 29.000 т. риби, 38.400 т. цукру, 49,3 млн банок консервованої риби²⁹.

Від весни до кінця 1932 року приблизно півтора мільйона людей згинуло голодовою смертю в Україні. Та це був не кінець, а початок великої трагедії. Москва виготовила справжній плян погрому України, погрому не тільки вільного сільського господарства, але й літератури та культури взагалі. Тому, що кремлівська місія Кагановича і Молотова до Києва в 1932-му році не дали бажаних наслідків, Москва післала туди на початку 1933-го року Постишева, а з ним високого урядовця ГПУ Баліцького. Постишев прибув в Україну з широкими повноваженнями, які зробили його справжнім диктатором. А Баліцький став шефом ГПУ в Україні.

Разом з Постишевом до України прибули десятки тисяч росіян, щоб взяти в свої руки ключеві позиції в адміністрації та в усіх галузях економічного і політичного життя країни. Пізніше, сам Постишев звітував про переведені зміни на різних постах, які власне отримали привезені ним з Московщини нові кадри. Він звітував, між іншим, що до жовтня 1933 року, тобто якраз до кінця голоду, надіслано на українське село "в загальному характері 3.000 керівних робітників, що грали особливу роль у введенні

нових форм і метод керівництва соціалістичним господарством. За минулий рік, – говорив Постишев – було послано в колгоспи не менше 10.000 осіб, в тому числі на постійну роботу в характері голів колгоспів, секретарів осередків і парторгів колгоспів 3000 чоловік".³⁰

Пекло на землі

Голод в Україні набрав справді катастрофічного характеру мабуть у лютому, березні, квітні, травні 1933 року, коли не було ні трави, ні кори, бо все було покрите снігом і знищене морозом. Яким був цей голод, від початку до кінця, видно з деяких свідчень очевидців, чужинецьких і українських.

Вже на самому початку літа 1932 року один кореспондент в російському журналі в Парижі писав: "можна бачити страшні постаті жінок з позначеними голодом дітьми на руках. Багато селян, яких притягають слухи про свободний ринок, йдуть до міст, надіючися щось купити, або вижебрати. Навіть у Харкові зустрічається велике число селян, які жебрають хліба. Але міліція їх виганяє поза місто."

"...Загальну ситуацію по відношенні до харчування в Україні неможливо описати. Там голод є правдивим, з усім тим, що він приносить: кора з дерев, трава стали поживою замість хліба."³¹

Американський кореспондент В.Г. Чемберлен, писав: "Советський уряд міг був дуже легко запобігти голодові різними середниками, якщо він був би схотів."³² Інше свідчення, зроблене під присягою, говорить: "Коли вони з'їли усіх котів, собак і мишей, коли вже не було жодних звірят до їдження, вони почали їсти людське м'ясо тих, хто помер уже з голоду. Це було до тої міри жахливим, що коли ми, селяни, йшли дорогою села, ми бачили багато трупів здовж дороги... Голод був такий, що в містечку Полянецька бабця, хвора з голоду, забила і з'їла 8-ми річну дівчинку, яка прийшла її відвідати."³³

Випадки каннібалізму потверджені свідченнями, в тому також американським дипломатом, колишнім амбасадором у Москві, В. Буллітом. Перед окремим комітетом Конгресу США він заявив наступне:

Ранкін: Український нарід є одним з найкращих народів Європи?

Булліт: Так, це правда.

Ранкін: Однак згідно з Вашою заявою п'ять до шість мільйонів з них згинуло з голоду?

Булліт: Від трьох до п'ять мільйонів.

Ранкін: Мужчини, жінки і діти гинули з голоду і їли в цій страшній нужді тіла їхніх власних дітей, та членів їхніх родин! Чи так?

Булліт: Мені дуже прикро сказати, що я маю дійсно дві фотографії зроблені в Україні, які представляють матір зі скелетом дитини, яку вони з'їли."³⁴

Про голод існує дуже багато українських свідчень.

Район Вівчан, Харківської області: *"Десятки людей вмирили кожного дня. Тіла мертвих лежали по домах по кілька днів, бо не було досить сильних людей, які могли б їх поховати. Викопати могилу не було легко, тому викопувалося великі спільні ями. Тіла накидалося на віз немов те дерево, привозилося їх на край ями і скидалося якнебудь, - це виглядало жахливо. Ці, що нині ховали, були завтра трупами, які треба було ховати..."*³⁵

Район Пархомівка, Харківської області: *"Віз, що збирав тіла, затримався перед хатою селянина Ковалю. Він був живий, але збирачі трупів зачали його тягнути до воза. Коваль був слабкий з голоду, і з трудом просився: "Не тягніть мене, дайте мені їсти, - я ще живий!" Але збирачі тіл відповіли: "Ми дуже зайняті. Не можемо прийти ще раз тебе забирати, а ти напевно помреш!". Так селянина Ковалю, ще живого, кинули до спільної ями. Та вночі він виліз з-під трупів і з ями то поповз із цвинтаря до першої хати, там хтось з його рідні приніс йому гарячого звірячого мяса і він поволі почав приходити до себе. У 1941 році він завжди ще жив. Його приятелі назвали його "Пилип Коваль Безсмертний..."*³⁶ Випадки, що дуже ослаблених живих людей закопували були дуже часті.

Село Германівка, біля Києва: *"Трупів звозили на цвинтар рано і складали на край спільної ями. Коли їх було біля 60, їх скидали як дерево до ями. В обід голова сільради приходив оглядати місце..."*³⁷

Дехто з селян, не маючи жодної можливості вижити на селі, йшли до міста шукати поживи, чи жебрати. Діти, жінки і чоловіки вмирили на вулицях Харкова, Києва, Дніпропетровська, Одеси, Вінниці.

Тисячі дітей розбіглися з сіл по містах. Діти без батьків, без родини, без опіки, яких батьки померли, або вмирили з голоду. Ці діти – це окремий соціологічний випадок, бо вони не дістали ні родинного, ні національного виховання, не знали українських традицій.

Численні українці намагалися покинути Україну, одні на завжди, другі – щоб поїхати в Росію і привезти звідтам хліба, муки, чи інших харчів, бо в Росії харчів було подостатком. Але не було легко переїхати з України в Росію.

Від січня 1933 року введено в Советському Союзі систему паспортів під гаслом: *"Паспортизація – смертельний удар для клясового ворога!"* Впродовж кількох місяців кордон поміж Росією і Україною був фактично замкнений для українських селян. Знову ж тих, що приїжджали, чи поверталися з Росії до України, на кордоні обшукували і конфіскували збіжжя, муку, чи хліб, під претекстом боротьби із спекуляцією.

Перший п'ятирічний плян закінчено раніше наміченого часу. Москва тріумфувала. У січні 1933 року Сталін, наводячи підсумки, заявив що

"переможне виконання п'ятирічного пляну дало той результат, що тепер ми підняли обороноздатність країни на бажаний рівень". Стосовно другої економічної бази Сталін казав: "Ми мали одну вугільну й металургійну базу - це Україна... (тепер) Ми створили нову вугільну й металургійну базу на Сході, яка є гордістю нашої країни..."³⁸

Візита французького державного мужа

Наприкінці літа 1933 р. через Україну переїжджав до Москви французький державний муж Едуар Ерріо, лівий радикал (був у проводі радикально-соціалістичної партії), який прибув кораблем з Марселії до Одеси з офіційною візитом до СРСР і через Одесу, Київ і Харків подався до Москви. В Україні він був коротко, але Москва рішила використати його перебування для своїх цілей, зокрема для того, щоб показати, що в Україні нема голоду, та що Росія будує справжній соціалізм.

Після його візиту "Правда" писала 13 вересня 1933 року: "Е. Ерріо заявив представникам преси, що все, що він бачив в Советському Союзі є чудовим. Він категорично заперечив брехню буржуазної преси про голод у Советському Союзі."

Ерріо мабуть бачив чудові речі в Україні, але він не завважив, що його росіяни обманули (він не знав про "потьомкінські села"!). Бо перед його візитом переведено відповідну підготовку і спритно влаштовано ці "чудові речі". Ось два свідчення про те, як відбувалася візита Ерріо в Києві і Харкові.

"День перед приїздом французької делегації до Києва, о 2-ій годині по обіді змобілізовано ціле населення міста, щоб почистити вулиці і прибрати дома... Всі центри розподілу харчів замкнено, як також замкнено кооперативи, крамниці і т.п. Заборонено творити будь-які черги, а "безпризорні", тобто діти без батьків, які вешталися великими гуртками по вулицях, та жебраки і голодні люди раптом позникали з вулиць... Гости приїхали, оглянули все з задоволенням, вписалися в міській книзі відвідувачів і поїхали. Цього ж самого вечора декорації з домів знято, центри розподілу харчів відчинено і знову потворилися довгі черги знищених і прибитих советських громадян".³⁹

Подібно було і в Харкові, тодішній столиці советської України: "Шлях, яким мав приїхати п. Ерріо... до центру міста Харкова, – заявив очевидець перед комісією американського Конгресу, – був спеціально прибраний для цієї нагоди. Доми і огорожі помальовано, вулиці почищено від численних трупів..."⁴⁰

Дійсно, всі вулиці, якими мав переїжджати Ерріо, були почищені, вітрини крамниць заповнені, трупи прибрані. Ці вулиці забльокковано і до них нікого не допущено, а головню заборонено було до них зближатися селянам, які прийшли до міста шукати поживи.

Таких свідчень є більше, бо Е. Ерріо побував і на будові Дніпрогес і їхав поїздами, і всюди були підставлені люди, працівники ГПУ і партії.

Відомий письменник Артур Кестлер, який перебував у Харкові зимою 1932-1933 рр., в одній із своїх книжок писав: *"Кожного ранку, читаючи харківського "Комуніста" я бачив дані, які показували, що плян виконаний, або перевиконаний, бачив статті про змагання поміж передовими бригадами заводів, про вручення нагороди "Червоного Прапора", про великі комбінати на Уралі, тощо, бачив знімки завжди усміхненої молоді, що несла прапори, або якихсь мальовничих стариків з Узбекистану, завжди усміхнених і завжди вивчаючих азбуку. Ані одного слова про місцевий голод, про пошесті, про вимирання цілих сіл, навіть ані раз не було згадано того, що в Харкові немає електрики... У наслідок цього всього велика більшість людей у Москві не знали нічого про те, що діялося з Харкові..."*⁴¹

Але російські керівники в Москві, зокрема Лазар Каганович, який в 1925-1928 рр. правив Україною на пості першого секретаря КП(б)У (у звідомленні американської комісії в справі голоду сказано: *"Лазар Мойсеєвич Катановіч, нар. 1893р., старий большевик єврейської національності, з України, головний помічник Сталіна..."*⁴², і члени комуністичного льялькового уряду в Харкові дуже добре знали, що діялося.

Українці із Західної України і з еміграції, разом з деякими чужинецькими організаціями, хотіли допомогти голодуючим в Україні. *"Одним з найважливіших напрямків в організації протиголодової акції було ознайомлення і залучення до неї світової громадськості. Прорвавши завісу мовчання навколо голоду в Україні на міжнародній арені, викривши в очах цивілізованого світу справжніх винуватців трагедії, національно-демократичні сили Західної України сподівались тим самим вплинути на політику більшовицького режиму щодо українського народу, спричинитись до безпосередньої чи опосередкованої допомоги голодуючим в Україні"*.⁴³

З цією метою до авторитетних міжнародних політичних та гуманітарних організацій світу, політичних діячів було надіслано від різноманітних західноукраїнських установ десятки звернень, маніфестів, послань і закликів, з проханням прийти негайно на допомогу жертвам Голодомору.

Громадський Комітет Рятунку України видав заклик «До культурного світу!», в якому сказано, що в Україні вмирають цілі села, трупи голодних валяються по вулицях міст і сіл, появляється людодіство, московська диктатура почала нечуваний похід проти українського національного життя. Комітет звертається з закликом до суспільностей культурних народів виступити проти фізичного винищення українського народу большевицькою Москвою. Союз Українок звернувся до міжнародних жіночих організацій світу:

"Трагедія діється серед мовчанки цивілізованого світу... держави мовчать, лояльно чекаючи кінця більшовицького експерименту. Розворуште сонні сумління Ваших чоловіків, синів, братів. Не дозволяйте людству брати на свою совість страшиної відповідальності за небували в історії злочини червоної диктатури в Україні!".⁴⁴

Комітет рятунку України направив до Ф. Рузвельта, президента США, листа з пропозицією допустити міжнародну комісію, яка перевірила б дійсне положення в Україні. Українські організації писали до Ліги Націй, до Міжнародного Червоного Хреста, і просили допомогти голодуючій Україні. 24 липня 1933 р. єпископат Української Греко-католицької Церкви на чолі з митрополитом Андреем Шептицьким виступив в обороні голодуючих в Україні, і з протестом *"проти переслідування малих, убогих, слабих і невинних, а гнобителів обвинувачуємо перед Судом Всевишнього"*.⁴⁵

Але Росія не погодилася на жодну допомогу, бо мовляв жодного голоду в Україні немає. М. Калінін, голова ЦВК СРСР заявив у грудні 1933 року: *"Політичні брехуни пропонують прийти з допомогою голодній Україні... Тільки найбільш декадентські класи можуть витворити елементи такого цинізму."*⁴⁶ А тодішній міністр закордонних справ СРСР Літвінов також категорично заперечив існування голоду. В листі до члена американського Конгресу Г.Е. Копельмана з 4 січня 1934 року, він писав: *"Я дістав вашого листа з 14 грудня і дякую вам за те, що звернули мою увагу на українські писання. Існує багато таких памфлетів повних брехні, які поширюють контрреволюційні організації закордоном..."*⁴⁷

Ці писання і памфлети, це були якраз протести українських організацій у США і Європі, які конгресмен Копельман, зібравши разом, вручив советському урядові.

Зміна міжнародної ситуації

Чому ж Москва (Росія), яка признавалася до голоду 1921-1923 роках (навіть випустила поштову марку про голод), так завзято заперечувала голод в Україні 1932-1933 років?

Советський Союз у світі звичайно знали як **Советську Росію**. Цю державу впродовж 1920-их років **не визнавали юридично** численні держави світу. Попри це советська Росія зуміла нав'язати в 1923 р. добрі стосунки з Берліном, зокрема з німецькою армією (райхсверою). Співпраця з німцями, які допомагали Росії у відбудові, індустріялізації, розбудові Червоної армії, закінчилася в 1933 р.

Але починаючи від 1929 р. Москва повсюди намагається мати позитивні взаємини з різними державами, наприклад, з Францією, з якою 29 листопада 1929 р. підписано договір про ненапад.

У січні 1933 р. до влади в Німеччині прийшов Гітлер з його Німецькою націонал-соціалістичною робітничою партією (не фашистською!, як це спритно голосила Москва, вважаючи, що соціалізм існує лише в Росії), яка голосила ревізійністську політику щодо європейських справ та була неприхильною до комунізму та євреїв. У Москві уважали, що Росії потрібно вийти з ізоляції, домогтися добрих взаємин з США і Великобританією, унормувати взаємини з сусідами. 10-го жовтня 1933 р. президент США Ф. Рузвельт заявив готовість розпочати переговори про нормалізацію взаємин з Росією. Москва унормувала взаємини з Польщею та Чехословаччиною. Залишилось унормувати взаємини із США і змагати до того, щоб Росія була прийнята до Ліги Націй, з осідком у Женеві.

Тому Москва вважала потрібним доказувати світові, що Росія зовсім цивілізована держава, перша соціалістична держава в світі. А це означало, що не можна було допустити за кордон жодних інформацій про голод в Україні, ні про жакливі репресії російсько-комуністичної влади. Врешті ССРСР прийняли до Ліги Націй 18.9.1934.

Впродовж 1932-1934 рр. Москва застосовувала відповідні "переконування" по відношенні до закордонних журналістів, щоб вони не писали про голод, про негативний бік соціалістичного режиму, щоб не шкодити позитивному образу советської влади в Україні і в Росії. Численні журналісти дійсно мовчали про голод, і почали про нього писати щойно після повороту з ССРСР.

Скільки згинуло

Заки розглядати питання скільки людей згинуло в Україні під час того страшного голоду потрібно згадати, що крім України, головної жертви зорганізованого голоду, голод існував у якійсь мірі також в південній Білорусі, в околицях Волги, де мешкало багато німців, на північ від Кавказу, тобто на Кубані, де більшість населення були українці і навіть в Казахстані. Але поза українською етнографічною територією, голод не забрав багато жертв, або навіть взагалі не було жертв. Треба підкреслити одну річ, а саме, в Росії, чи точніше – на російській етнографічній території голоду взагалі не було.

Коли говорити про жертви голоду в Україні, то точні цифри покищо не відомі. Можна подати тільки оцінки, з яких деякі походять від осіб з тодішньої советської державної адміністрації в Україні.

Гаррі Лянґ, американський пробольшевицький соціаліст, повернувшись переляканим з Советського Союзу, дізнався від одного високого советського урядовця, що найменше 6 мільйонів українців згинуло з голоду і що в деяких селах вимерло 40% населення впродовк кількох місяців. Розчарований

американський комуніст Адам Й. Тавдул, довідався від Скрипника, тоді міністра в українському комуністичному уряді в Харкові, що найменше 8 мільйонів осіб згинув з голоду в Україні і на північ від Кавказу, тобто на Кубані, де більшість населення були українці. Баліцький, шеф ГПУ, начисляв від 8 до 9 мільйонів тільки в самій Україні.⁴⁸

Колишній американський амбасадор в Москві Булліт, як згадано попередньо, уважає, що від 3-ох до 5-ти мільйонів українців згинув з голоду. Колишній урядовець статистичного бюро Української Советської Республіки Галина Вільна твердить, що втрати України під час голоду виносили 6,5 мільйона осіб. Думаємо, що ця цифра є найбільше подібною до правди тим більше, що Вільна базувалася на деяких даних, які їй були доступні в статистичному відомстві.

Коли проаналізувати статистичні дані про українське населення в роках 1932-1933 то виходить, що в 1932 році в Україні згинув дещо більше як півтора мільйона осіб, а в 1933 році нових 3.300.000 осіб, тобто за весь час голоду згинув в страшних муках понад 5 мільйонів людей, а інші згинув в концтаборах, на заслання і в тюрмах, разом 6 до 7 мільйонів. Всіх їх знищила російська комуністична влада за приблизно два роки. До них треба додати приблизно один мільйон втрат з причини зменшення народин. У вуському разі за час Голодомору знищено більше ніж 15% усього населення України.

Винищування етнографічної субстанції України, винищування українців як таких видно навіть з офіційної статистики. Перепис населення України з 17 грудня 1926 р. виказав 29.049.900 мешканців, а перепис з 17 січня 1939 р. тільки 30.960.200 мешканців. Тому, що звичайний природний приріст населення України в 1924-1927 роках був 2,36%, то в січні 1939 р. Україна повинна була мати 38.426.000 мешканців, а мала лише 31 мільйон. Статистика виявляє чистий недобір на 7 і пів мільйона мешканців. Це власне і є мінімум втрат України в людях за період від 1926 по 1939 рік. Сюди не можна зачислити втрату на природному прирості, бо за той час велике число росіян – може два мільйони, а може й більше – осіли на території України, а з другого боку до концтаборів і на заслання також вибуло велике число українців.

Голод – політична зброя

Політичні причини організації голоду запримітили теж іноземні спостерігачі того часу. Так наприклад, консул Італії у Харкові, Серджіо Граденіго, після розмов з високими посадовими особами, писав у своєму звіті за 25 травня 1933 року під заголовком "Голод і українське питання", що голод було спровоковано з метою, щоб "дати селянам урок", та, згідно із заявою одного високопоставленого керівника ГПУ, реалізувати модифікацію "етнічного

матеріалу" в Україні, оскільки з того, який там був, "не можна було зробити хороших комуністів".

Італійський консул бачив три причини політики, застосованої Москвою в Україні: 1) пасивний опір селян колективізації; 2) переконання, що існуючий *"етнічний матеріал" "не годиться для створення хороших комуністів"*, 3) досить поширена думка про необхідність *"денаціоналізації"* цих районів, які можуть становити *"у майбутньому політичні труднощі"*. Вважалося, що для єдності імперії бажано, щоб в цих районах більшість населення становили росіяни.

Згідно звіту італійського посла, влада хотіла *"ліквідувати українську проблему за кілька місяців, принісши в жертву 10-15 мільйонів душ"*. Італійський консул у висновках писав: *"...теперішнє нещастя спричинить колонізацію України з російською більшістю. Вона перетворить її етнографічний характер. Мабуть, у доволі близькому майбутньому вже не можна буде говорити про Україну, ні про український нарід, ані про українську проблему, бо Україна стане насправді російським регіоном "*.⁴⁹

Так не сталося, але цитований дипломатичний рапорт італійського консула засвідчує, що такі наміри існували, принаймні серед тих посадових советських осіб, з якими розмовляв італійський консул.

Питання про відповідальність за голод, природно, виникло разом з лібералізацією радянського режиму. У березні 1988 року московський журнал "Огонек" (№12, березень 1988) писав: *"Мільйони нещасних, голодуючих безсловесно вмирали... За трагедію 1933 року відповідальні перед історією Сталін та інші члени Політбюро, які підтримували його"*. Але один з головних винуватців цього геноциду, Л. Каганович, жив щасливо й спокійно в Москві, де помер декілька років тому. За різними свідченнями, він є чи не найголовніший винуватець Голодомору в Україні після Сталіна. Від моменту незалежності України ставилося питання про притягнення його до відповідальності. Посилалися запити до КГБ та судових інстанцій. Без жодного результату.

Радянський Союз вже не існує. Але згідно з принципами справедливості відповідальність за злочини радянського режиму не повинна зникнути разом зі зникненням російсько-комуністичного режиму Союзу. Фактичним і юридичним спадкоємцем СРСР є Росія, яка повинна нести відповідальність за злочини минулого, як поносять відповідальність за минуле Німеччина, Франція, Великобританія.

Вражає інформація, яку недавно подала газета "Україна Молода", а саме: *"І маємо досить жорстку, сзуїтську позицію Росії, яка через своє МЗС уже заявила, що Києву не слід педалювати тему Голодомору, і саме це слово*

варто писати в лапках – так званий "голодомор"¹⁶⁰. Тут відчувається холодний подих середньовіччя, далекого від Європи.

Під час розкулачення, вивезення селян на Сибір та розстрілів, як також під час і після голоду, до України їхали все нові російські колоністи. Вони забирали доми і місця українців, що були розкулачені, вивезені, чи померли з голоду. Дуже багато з них отримали визначні посади в державній адміністрації, в керівництві колгоспами, в сільському господарстві взагалі, в школах і т.д. Фактом є, що події від 1929 до 1939 рр., а фактично зокрема до кінця 1938 р., значно причинилися до економічної і етнографічної колонізації України росіянами.

Деякі українські комуністи мабуть здавали собі справу з того, що представляла для України колективізація й голод. Але ті комуністи, що здавали собі справу, були мабуть нечисленні і, очевидно, безсилі. Почуваючи себе зовсім природньо співвинними в нещастю, яке зустрінуло Україну, деякі з них покінчили самогубством. Один з них, голова виконавчого комітету одного з районів Полтавщини, Петро Братишевський, перед самогубством написав: "Вже немає сил далі знущатися в цей страшний спосіб над своїм народом, ліпше вмерти!"

Дня 13 травня 1933 року покінчив самогубством відомий український комуніст і письменник Микола Хвильовий, а 6 червня цього ж року міністр освіти советської України Микола Скрипник. А інші українські комуністи також не змогли врятувати свою шкіру коляборацією з російсько-комуністичним режимом, бо дещо пізніше їх обвинувачено в українському націоналізмі і зліквідовано під час великих чисток і наступу Москви на українську культуру та літературу.

У 1933-1934 роках Росія тріумфувала. Сталін у своєму звідомленні на спільному засіданні Центрального Комітету і Центральної Контрольної Комісії 7-го січня 1933 року запевняв, що під час першого п'ятилітнього пляну, соціалістична система зліквідувала капіталістичні елементи в індустрії та кулаків як класу в сільському господарстві. Згадана раніше "Історія компартії" писала, що колгоспний устрій знищив нужду, бідноту на селі, - десятки мільйонів бідняків піднялися на рівень забезпечених людей. З таким цинізмом говорила про ситуацію російсько-большевицька влада.

А московський диктатор в Україні Постишев заявив 11 січня 1935 року: *"Рік 1933 був роком розгрому націоналістичних і петлюрівських та інших ворожих елементів, які були закорінилися в різних секторах соціалістичного будівництва..."* Якраз в цих словах треба шукати головних причин, які спонукали російський уряд організувати голод.

Не треба забувати, що збіжжя знаходилося навіть на території України – може не у великій кількості, бо його вивозили до Росії – але воно було

згромаджене в центрах хлібозаготовки, в елеваторах, на станціях, навіть у вагонах. Але це збіжжя булобережене спеціальними відділами ГПУ і українці з нього не могли користати. Що більше, воно в деяких випадках гнило в той час, коли мільйони людей вмирало з голоду. Гаррі Лянґ, який був кореспондентом єврейської газети "Форвард" в Нью Йорку і мав змогу їздити по Україні, писав: *"Переїжджаючи широкими полями України... ми бачили великі дуже високі піраміди збіжжя, з яких йшов дим, бо воно гнило"*.⁵¹

Інший чужинець В.Г. Чемберлен, писав: *"Голод був навмисно ужитий як інструмент національної політики, як остаточний середник знищення спротиву селянства новій системі..."*⁵²

Дальший погром України

Після винищення голодовою смертю мільйонів українців наступ Москви не припинився. За селянами прийшла черга і на міста, в яких окупаційна влада дуже посилила боротьбу проти українського шкільництва, науки і культури та проти українських письменників. Не пощадила вона і тих українців, працівників державного апарату, як, наприклад, наркомату освіти, чи юстиції, ані членів комуністичної партії. Москва розгорнула акцію проти "петлюрівських і націоналістичних" елементів в Українській Академії Наук, в Інституті Шевченкознавства та в українському театрі. Посилено також боротьбу проти Української Автокефальної Православної Церкви, яку повністю зліквідовано.

Об'єднання українських письменників "Слово" в Нью Йорку оголосило дані, згідно з якими із 259 українських письменників, які друкували свої твори в 1930 році в Україні під Советами, після 1930 року друкувалися тільки твори 36-ох письменників. Іншими словами, 223 письменники взагалі зникли з української літератури за цих кілька років російсько-советського терору в Україні. З них 17 було розстріляно, 8 покінчили самогубством, 175 було заслано в концтабори, або іншими поліційними засобами позбавлено можливості працювати в літературі, 10 зникло без вісті, а тільки 7 померло природною смертю.

Розгром української літератури був зовсім плянований і передуманий. Це підтверджують советські джерела. Наприклад, "Більшовик України" ч. 3 за березень 1938 рік писав: *"На літературному фронті буржуазні націоналісти докладали всіх зусиль до того, щоб створити свою фашистську термінологію, вигнати з української мови всяке слово, схоже на російське... Також шкідництво провадилось в українському правописі, історії України, українській літературі, фольклорі..."*

На людській мові це означає, що Москва (Росія) була незадоволена спробами очистити українську літературу від російських впливів та спротивом проти очевидної русифікації і бруталного колоніалізму.

Треба замітити, що деякі українські діячі в підсоветській Україні та українці на українських землях під Польщею викривали правдиві цілі Росії супроти України, які зрештою не тяжко було відгадати. Тому Постишев офіційно запротестував у січні 1936 року такими словами: *"...вороги намагалися і намагаються змалювати справу таким чином, що ми тут, на Україні, били не націоналістів, не контрреволюціонерів, шпигунів і диверсантів, а нібито українців"*.⁵³ А щоби показати, як то комуністична Росія любить українців, росіянин Постишев демонстративно одягався у вишивану сорочку.

Очевидно, його сорочка не врятувала нікого. Арешти продовжувалися. Крім приблизно 2 тисяч членів СВУ і СУМ, влада арештувала тисячі інших. А вкоротці, із викриттям інших організацій та в час так званої "єжовщини", десятки тисяч українців арештовано і виселено, або вимордовано по тюрмах, як це показалося завдяки виявленню масових могил у Вінниці, в якій біля 12 тисяч осіб були замордовані і поховані з роках 1937-1938, та в Биківні під Києвом, де жертв було ще більше. У цих роках в Україні вже панував Хрущов на місці Постишева.

Секретар ЦК компартії в Україні, росіянин польського походження Станіслав Косіор, на з'їзді советів УСССР 17 січня 1935 р. говорив: *"Оцінюючи велику працю, проведену в 1933-1934 роках у боротьбі з українськими націоналістичними та іншими контрреволюційними елементами, працю, що ми її не припиняємо й тепер і яку вестимемо й надалі – треба сказати, що, очевидно, били ми націоналістів міцно і попадали, як кажуть, у ціль."*

Хіба можна більше цинічно говорити про злочини, що їх поповнила советська окупаційна влада в Україні?

Коли повірити Постишеву, то виходило б, що Москва дуже любила українців і винищувала тільки *"агентів, шпигунів, диверсантів і націоналістів"*. Що воно так не було, видно з загальної політики Росії супроти України, яка базувалася виключно на принципі, що Україна має бути частиною Советського Союзу і колонією Московщини. Сам Постишев у 1934 р. казав: *"І шумкізм, і ухил Скрипника жились одними і тими самими коріннями і соками. І той і другий працювали на справу відриву України від радянського Союзу... І той і другий стремились геть від Москви - центру світової пролетарської революції"*.⁵⁴

Але, як знаємо, Шумський і Скрипник були членами не націоналістичної, а комуністичної партії і були співробітниками Москви. Отже, окупаційній владі було байдуже, хто були ці українці – комуністи чи націоналісти – їй вистачало, що ці чи другі були українцями і стояли в той чи інший спосіб на

перешкоді російському колоніалізму, і тому вона їх унешкідливлювала, знищувала.

Цікаво згадати, що ця ж влада дуже спритно усувала своїх власних слуг, які були в партії, чи в уряді української советської республіки. Після приїзду до України пізнім літом 1937 року Молотова, Хрущова і Єжова, за кілька місяців із 9 членів політбюро ЦК КП(б)У не залишився на волі ніхто, із 12 членів уряду української советської республіки також ніхто, із 17 членів президії верховної ради УРСР лише 4 особи не були арештовані, а з 57 членів ЦК КП(б)У залишилося 12 осіб. Майже всі ті, що їх арештовано, були ліквідовані, знищені фізично.⁵⁵

Терор в Україні посилювався з приходом туди Хрущова на пост ген. секретаря компартії в січні 1938 року. Він існував зокрема цілий 1938-ий рік, хоча і пізніше продовжував існувати в меншій мірі. Чому в меншій мірі? Бо 1939 рік – це рік великої дипломатичної гри довкола справи Чехословаччини і Карпатської України, як також майбутніх агресивних плянів гітлерівської Німеччини. Деякі європейські дипломати прямо шептали Німеччині йти на Схід, а залишити в спокою Захід. Москва про це знала.

Крім цього із призначенням Хрущова до Києва йшлося, між іншим, зокрема про те, щоб захистити російські впливи і російську мову в Україні, яких в якійсь мірі намагалася усунути українізація.

"Москві йшлося про те, щоб російську мову, як і взагалі все російське, всюди величали, щоб витісняли все місцеве, українське, все, що стоїть на перешкоді до уніфікації імперії. Цей великодержавницький тон вичувається в заяві Хрущова, який сказав, що "тепер всі народи будуть учитись російської мови", бо, мовляв, російські робітники показали всьому світові, як боротись за свободу. Він також обурюється з того, що в "численних українських школах вчили німецької, французької і польської мови, тільки не російської".⁵⁶

Безпощадна боротьба Росії проти України не дала окупантові бажаних наслідків. Зрештою, ця боротьба є доказом, що народ не піддавався, прагнув вільного, власного національного життя. Знаємо, що роки Другої світової війни і німецької окупації показали, що в якійсь частині народу далі існував патріотичний дух. Це видно на основі розвитку національно-культурного життя в тяжких умовах німецької окупації, але також в тому, що подекуди численні особи відважно підтримували український націоналізм та ідею боротьби як проти німецької так одночасно і проти більшовицько-російської окупації.

Нехай це нікого не дивує. Ідеї свободи і вільного розвитку людини і народів не є ефемерні, вони існують у всіх народів, свідомих свого покликання.

-
- ¹ "Правда", 20 жовтня 1920 р.; Й. Сталін, *Марксизм і національне та колоніальне питання* (французькою мовою). – Париж, 1953. – С. 98.
- ² Герасимович І.: *Голод на Україні* // Бібліотека Українського Слова ч. 31, Берлін, 1922. – С. 37.
- ³ Там же, стор. 52, 53.
- ⁴ Див. Майстренко І., *Історія Комуністичної Партії України*. – Мюнхен, 1979. – С.62.
- ⁵ "Комуніст", Харків, 11.2.1923, цит. за: Майстренко І., *Історія Комуністичної Партії України...* – С. 86.
- ⁶ Див. Масюкевич М., *Червоний імперіялізм і Україна* // Вісті Українського Наукового Інституту в Берліні, грудень 1936.
- ⁷ Гл. "Визвольний Шлях". – Лондон, 1962, № 2, – С. 174.
- ⁸ Прокоп М., *Україна і українська політика Москви*. – Ч. 1, Період підготовки до Другої світової війни, Мюнхен 1956, – С. 23.
- ⁹ Хвильовий М., *Камо грядеши* // "Вісті ВУЦВК", Харків, квітень-червень 1925, гл. *Документи Українського Комунізму*, Пролог, (Мюнхен), 1962, стор.
- ¹⁰ *Документи Українського Комунізму...*, поп.цит., С. 115-116.
- ¹¹ Дяченко В.А., Лось Ф.І., Спицький В.І. *Історія Української РСР*. – К., 1965, – С. 314.
- ¹² "Комуніст", № 164, 17.7.1928; цит. за: "Тризуб", № 33, 12 серпня 1928, – С. 22.
- ¹³ "Тризуб", № 33, Париж, 26 серпня 1928, С. 24.
- ¹⁴ *Внешняя торговля СССР 1918-1966*. – М., 1967. – С.15.
- ¹⁵ Див. "Известия", 10 квітня 1927; також *Україна і зарубіжний світ*. – К., 1970, – С. 212.
- ¹⁶ Цит.: за *Україна і зарубіжний світ*. – К., 1970. – С. 217-218.
- ¹⁷ Див. *Розвиток народного господарства Української РСР 1917-1957*, т. 1, К., 1967. – С. 274.
- ¹⁸ *КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК*, Ч. II, М., 1954. – С. 457; *История СССР с древнейших времен до наших дней* Т.VIII, М.,1967. – С. 459.
- ¹⁹ Цит. за "Тризуб", Париж, 12 серпня 1928. – С. 22.
- ²⁰ М. Вербицький, *Найбільший злочин Кремля*. – Лондон, 1952. – С. 37.
- ²¹ *История всесоюзной коммунистической партии (большевиков)*. Краткий курс, М.,1946. – С. 293-294.
- ²² В.Т. Чунтулов, *История народного хозяйства СССР*. – К.,1962. – С. 165.
- ²³ Cf. V. Kubijovuč, *Changes in the population of the Ukrainian SSR*, in "Ukrainien Review". – #° 8. – Munich, 1959. – p.8.
- ²⁴ *История всесоюзной...* поп.цит. С. 294.
- ²⁵ Див.: "Тризуб", Париж, 27 грудня 1931.
- ²⁶ Там же, 20 березня 1932.
- ²⁷ Там же.
- ²⁸ Там же.
- ²⁹ *Внешняя торговля...*, поп.цит. С. 20-23.

-
- ³⁰ "Правда" 8 лютого 1933; гл. Мирослав Прокоп, *Україна і українська політика Москви*. Частина I. Період підготовки до Другої світової війни. – Мюнхен, 1956. – С. 36.
- ³¹ "Социалистический Весник", Париж, № 11, 1932, С. "№ 11, 1932, С. 23.
- ³² W.H. Chamberlin, *Russia's Iron Age*. – Boston, 1934, p. 89.
- ³³ *Communist Takeover and Occupation of Ukraine*, Special report n°4 of the Committee on communist aggression, Washington, 1955. – P. 19; Congressional Record, Washington 1952. – Vol. 98, part 2. – P. 2110.
- ³⁴ Congressional Record, Washington 1952. – Vol. 98, Part 2. –P. 2110; *The Black Deeds of the Kremlin*. A White Book, vol. 2, *The Great Famine in Ukraine in 1932-1933*. – Detroit, 1955. –P.126.
- ³⁵ Там же. – С. 73-74
- ³⁶ Там же. – С. 74.
- ³⁷ Там же. – С. 78.
- ³⁸ Цитуємо за французьким текстом творів Й. Сталіна *Les questions du léninisme*, Paris. – P. 87, 84.
- ³⁹ Вербицький М. *Найбільший злочин Кремля*. – Лондон, 1952. – С. 88-90.
- ⁴⁰ *Communist Takeover...*, op.cit., 92.
- ⁴¹ Koestler Arthur, *The Yogi and the Commissar*. – New York, 1946. – P. 137-138.
- ⁴² Investigation of the Ukrainian Famine. Report to Congress. Commission on the Ukraine Famine. US Government Printing Office, Washington, 1988. –P. 233.
- ⁴³ Кугутяк М, *Голодомор 1933-го і Західна Україна*. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 30.
- ⁴⁴ Там же. – С. 31.
- ⁴⁵ Там же. – С. 43.
- ⁴⁶ Правда, 29 грудня 1933.
- ⁴⁷ *The Black Deeds...*, op.cit., p. 95.
- ⁴⁸ Cf. "Saturne", Bulletin de la Commission Internationale contre le régime concentrationnaire, janvier-février 1956.
- ⁴⁹ Тексти депеш італійського консуля див. *Cahiers du Monde russe et soviétique*, XXX (1-2), Paris, janvier-juin 1989. – P. 105-106; Commission on the Ukraine Famine, *Report to Congress*. – Washington, 1988. – P. 424-427.
- ⁵⁰ "Україна Молода", 17 листопада 2006 р., стор. 19.
- ⁵¹ Jewish Daily Forward, in "Социалистический Весник", Париж, № 19, 1933, С. 15.
- ⁵² Chamberlin, op.cit., p. 88.
- ⁵³ Прокоп М., *Україна і українська політика Москви...*, поп.цит., С. 43.
- ⁵⁴ "Червоний Шлях", Харків, 1934, ч. 2-3, С. 169.
- ⁵⁵ Мирослав Прокоп, *Україна і...*, поп.цит., С. 52.
- ⁵⁶ Там же, С. 56.